

élesítetlen volt“ (Ethn. XL, 159.). A többi nem idézem, hanem ideírom BERZE NAGY végső megállapítását: „A népmesék híradása félre nem magyarázható. Aki bosszút akar állni valakin, elhatározta, hogy megeszi s hogy ezt megtehesse, fogait, hogy élesebbek legyenek, vagy maga fente ki, vagy mással élesítette meg. A szólás ősi kannibáli életmód emléke“ (Ethn. XL, 159.).

Kritikátlan és lehetetlen megállapítás. Az ember elámul az ítélőerő ekkora fogyatékoságán. BERZE NAGY olvasta a KERTÉSZ-féle magyarázatot (Szokásmondások 25.), amely e szólást a vadállatok fogainak fenésével hozza kapcsolatba; mégis megint és újra népmese...

Hasonló a helyzet az *ütheti bottal a nyomát* szólás magyarázatával is. Maradjunk csak itt is KERTÉSZ magyarázata mellett (Szokásm. 25. l.). Mert annak, hogy „Mecklenburgi német babonás eljárás szerint a tolvaj lába nyomába *koporsószeget vernek*; a tolvajnak ettől meg kell halni“ (Ethn. XL, 160), — annyi köze sincs a szóláshoz, mint a kapanyélnek a kisüstönfőtt pálinkához.

Nem lehet célom e dolgozat minden hibájára részletesen rámutatni és azt pontról-pontra megcáfolni, hibáinak logikai sorrendjére rámutattam; azt e rövid kritikai elmefuttatásban is sikerült kimutatnom, hogy a bizonyítékoknak semmi közük a bizonyítandó tételekhez, ezzel a mesék színes világából újra visszazökkentünk a nyelvtudomány reális területére.

Az az összekötő kapocs tehát, amit BERZE NAGY tanulmányának címében kifejezett, önként széthullott, ez a módszer meghalt. De halálán nem kell szomorkodnunk, mert a magyar szóláskutatás mesterei: TOLNAI, KERTÉSZ és CSEFKÓ biztos utat mutatnak a szóláskutatás helyes módszeréhez.

Csurgó.

Nyíri Antal.

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

A fonás és a cifra.

A huszadik század minden kézimunkát elpusztító gépipara ma már a kendertermesztést és fonást-szövést — mondhatni — teljesen kiszorította. A század első tizedében a világháborúig láttam öreg ceglédieket, kik még télen is gatyában jártak, bundát vetve vállukra. Most azonban már csak aratáskor, gépeléskor szorítja ki a meleg a nadrágból az embert.

De mintha spórolnának a matériával, a régi bő ráncos gatyá megszőkül. Szabására nézve olyan, mint a komisz gatyá. Az újabb generáció nem áttall olyan kis alig gatyában pucérkodni, mely csak féltérdig ér. A felső testen ujjatlan, mélyen kivágott trikót viselnek. Sőt hogy tovább menjünk, félmésztelenül végzik a munkát, majmolva a ráérő strandolókat. Az ilyen munkásnak mintha másképpen állna a kasza, kapa a kezében. Egyrészt ez a nagyfokú ruhátlanság, másrészt a gyorsnemű olcsósága ásta meg a sírját a kendertermesztésnek.

Vidékünkön ma már csak a *kendőrföldek*, *kendő-utca* elnevezése őrzik a kendertermelés meglétét. Az asztalokról a bolti abrosz leszorítja a házilag készült szőttet. Csak régi gazdag helyeken találunk ilyen abroszokat, törülközőket, szakajtóruhákat, hamvasokat, ahol az eladó lány sok tucatjával kapta az e nemű fölszereléseket. A mai lányok már nem tudnak fonni s csak névről ismerik a padlásra fölrakott fonókészégeket, de a velük való bánást nem szokták meg.

A télen alkalmam volt egypár fonónénikével beszédbe elegyedni, kik a régi termésből kimaradt szőst fonogatták. Az idő kerekét csavarjuk vissza 7–8 évtizeddel.¹

A kendert Szent György nap táján (áprilisban) vetik. A virágos kender aratás után *kinyövik* (kitépik), a magvast otthagyják. A magvas kender csak szeptemberben nyövik. A virágos kender kékébe kötve megszáritják. Egy kéve egy markocskával van. Ha megszáradt a kender, áztatókba karók közé teszik s földet is vetnek rá, hogy föl ne vesse. A vízben 9 napig áll, azután *kivetik*. Megszáritják. Megtörik, azután tilolják. A tilolás már finomítás számba megy. Elnagyolják (*énagyójják*) nagy *gerebénnyé*, a simább *gerebénnyé* finomítják. Amit a nagyobb gerebény kihúz, az a *kóc*, amit a kisebb gerebény kihúz az a *szösze* (*szösz*), ami megmarad a kézben az a *feje-kender*.

A fejekendert *bábuba* csavarják. A szőszit meg a kócot *gugyélába* tekerik (gugyélázzák).

A bábút fölágazzák a guzsojra vagyis fölkötik a rokára. A bábunak a közepe vastagabb, a két vége vékonyabb. Az ágyazás úgy történik, hogy a bábút megdörzsölik s a két végénél fogva széthúzzák. A két vékony véget balkézbe fogják

¹ Dr. Ébner Sándor: A Budapesti-környéki községek népi kendermunkája és eszközei ([Ethn.] Népelet 1927. 2. füz.) c. cikkében részletesen leírta a kenderrel való bánást. Ezért én csak röviden foglalkozom a kenderfeldolgozásával (a szövéssel egyáltalán nem), hanem inkább a vele járó, Cegléden divatos népszokást írom le. A szerszámokat ugyanez a cikk ábrákon is bemutatja.

s a jobbal szétszaggatják. A kiszálalt kendert papírba csavarják, úgy, hogy a két vége egy-felé álljon. A rokkára vékony végével kötik fölfelé. A fonalat orsóra fonják. Az orsóról a fonalat *motollára föl* motollálják. A motollára egyszerre *egy darabot* motollálnak, amiből 1 rőf vászon lesz. Orsóra nem egyformán tudnak fonni, van, aki három orsóra fölfon egy darabot, más azonban 8—10 orsóra is alig. Egy darabban van 4 1/2 *negyven*. Egy negyven negyven íge, egy íge 12 rőf (a motollán 3 szál). Egy negyven 120 szál, vagyis 480 rőf. Egy darab, 180 íge, melyből egy rőf vászon lesz.

A *fejekenderből* font fonalból szőtték a finomabb vásznat, melyből alsóruhákat varrtak. A *szősziből* font fonalból szőtték a valamivel durvább vásznat, melyből fölső gatyát, hamvast csináltak. A szőszinek a motollálása, elosztása ugyan olyan volt, mint a fejekenderből font fonálé. A kóccából fonták a darócot, zsák, ponyvának valót, zsáknadrágot. A kócfonalat 60 ígébe motollálják, negyvenekre nem osztják.

A fejefonalat és szőszfonalat, hogy puhább és fehérebb legyen, hamulugba teszik. Benne áll 1 1/2 nap. Azután zsákba teszik s bedugják egy jól kifűtött kemencébe (leginkább kenyérsütés után használták föl az alkalmat, hogy ne kelljen külön a kemencét fölfűteni. Még régebben, mikor még télen a kemence mellett melegedtek, mindig megvolt az alkalom. Ambar a fehérítés nem egészen téli munka volt). A kemencéből kivett fonal puhább és fehérebb lett, azután még kimosták, kiszáritották s úgy került a takácshoz szövésre. Mielőtt a vásznat fölszabták volna, még többszörös fehérítéssel ment keresztül.

* * *

Nagyanyáink korában fonni mindenki tudott. A lányt már kicsi korában kapatták a fonásra. Eleinte bizony csak kócot font, csak amikor már egészen belejött, akkor fonhatott szőszit és fejekendert. Egy lányra az volt a legszebb dicséret, ha az öreg asszonyok meg voltak elégedve a fonásával. Azt tartották: ki hogy veti ágyát, úgy alussza álmát. Amilyen fonalat font, olyan volt a *stafirungja*.

De nemcsak az asszony nép nyálazta egész télen a fonalat, hanem az emberek is. A fonás nem egészen ember-munka, de mindent el kell végezni. Ők leginkább csak kócot szoktak fonni. Néha-néha bizony a bajusz is besodródott. Ugyanis a fonás mesterséghez nem elég a két kéz, hanem még a szájjal-foggal is bele kell segíteni. Ki kell igazítani a csepűt, ami a gerebenyezés után maradt a kenderszálon. A fonás úgy megy, hogy

a rokkát fölteszik a székre vagy kemencepadkára. Félaltalára ráülnek, balkézszel huzogatják a bábu aljából, közben a foggal igazgatva, a jobb kézben forog az orsó. Az orsó nem ér a földre, hanem forog közel a földhöz. A jó fonó 5—6 rőfnyit is megfon az újjaira mottollálva s egyszerre hajtja föl az orsóra, azután megint hurkot vet az orsó végére s pörögeti tovább.

Nappal otthon fontak. Ez bizony elég unalmas mesterség lett volna így hétről-hétre, mert néha-néha a beszélgetés fonala is elszakadt. Azonban a fiatalok segítettek a bajon. Nem mentek ők este a *muziba*, hanem mentek a fonóházakba. Mondhatnánk, ez a mai tánciskolának felelt meg. Legények lányok voltak együtt s zsíroskóc-világnál eltöltötték az estét. A lányok fontak, a legények eléjük ültek a gyalogszékre s beszélgettek. A lánynak nagyon kellett vigyázni, mert ha az orsót elejtette, csak csókért válthatta ki a *szémfüles* legénytől. Ha vonakodott kiváltani, a legény a fonalát a kilincsre csavarta. Még más veszély is várt a lányokra, a legény egy óvatlan pillanatban a kötőjébe hullott csépiüt a szemébe szórta. Így ment ez a hétnek öt napján.

Szombaton vitték a *cifrát*. A fonóház ablakán bekopogtattak, hogy be szabad-e menni. Holmi tréfás huza-vona után beengedték őket. Egyik legény maskarábban volt fölöltözve, mint a másik. Mindenféleképpen kicifrázott, fölécimázott rokkát vittek. Vagy állatseregletet utánoztak a hangjukkal. Vagy halottat vittek s mindenféle hókusz-pókusz közepette elbűcsúztaták. Hogy ilyen alkalmakkor micsoda szokásos mondókákat mondtak, arra nem tudtam érdemleges adatot hallani. Ha csak ez a következő tréfás halotti sirató nem méltó a följegyzésre. Egyik ilyen *cifra-vivés* alkalmával így siratták a halottat:

Ó Mácsai Gyur-gyur-gyur,
Tököd a patkán, magad a deszkán,
Még ténnap tötöttgalambot éhetnék vót,
Máma még mán a deszkán feksző.
Hm-brü-hü-hüm!

Ilyen volt a beköszöntés. Azért nem játékkal töltötték ám el az egész estét, hanem fontak is. Ezen a napon a fonóház asszonyának fontak. Tehát mindenki vitte magával a rokkáját, orsóját üresen.

Némelyik lánynak nagyon szépen kicifrázott rokkája volt. S az ilyen ünnepi alkalmakra csinált rokkát közepén szét is lehetett venni, hogy kényelmesebb hordozású legyen. Ugyancsak ilyen szép faragású volt a motolla is.

Mikor már eleget fontak, félretették a rokkát s táncrea perdültek. Mindig akadt a legények között, aki tudta a citerát kezelni. Így szórakoztak nagyanyáink Cegléden a hosszú téli estéken.

* * *

A cifravívés is olyan népszokás, ami már csaknem feledésbe ment. A mai öregek is már csak hallomásból tudják, vagy esetleg, mint nézők vettek részt a cifrán.

Túri Károly.

A szerelem Ajak-on a házaseletig. II.

Idő múltán kérdi a legény a lánytól, hogy lehet-e *kérni*? Ha a lány szülei beleegyesülnek, akkor gondoskodhatik a legény a lánykérésről.³ A legény a *komja* (komája), a sógor, a férfitestvére (de ez csak akkor, ha már nős ember) beállítanak a lányos házhoz, ahol már a *nagyházban*, a *tiszta házban* összegyűltek a lány rokonai. Azzal állítanak be a kérők, hogy messziről jött utasemberek, nagyon elfáradtak. Adnának-e szállást? *Egy csillag vezette őket idáig.* — Hát csak pihenjenek le, bár nem lehessen tudni még, hogy szállást kaphatnak-e. Mi járatban volnának? — Leülnek azok szép kényelmesen és elmondják, hogy egy virágszálat hoztak, annak keresik a párját. Vagy hogy vadgalambot fogtak s most annak a párját keresnek. Nohát ide utasították őket. Erre a házbeliék előhoznak egy szálat virágot. — Nem ilyen kell nekünk, nagyobb virágot adjanak! — Levágnak egy nagyocska gallyat. De hát az se kell:

³ Olyan beszédet is hallottam, hogy Ajakon a leánykérés és a házasság csak akkor történik, mikor a lány már 3—4 hónapja áldott állapotban van: így erőszakolják ki a szülők beleegyezését. Vagy néha a lány ilyen réven akarja lépni csalni a legényt. Ez azonban nem igaz: szórványos s egyáltalán nem jellemző — másutt is megtörténhetik ez. A megeseett lányt feleségül nem veszi senki: „*használják*”, de nem szerelem az. Az igazság az, hogy nagyon korán házasodnak, s mindenki tudja jól, ki kinek a párja: a nagyon szerint történik a párválasztás. A lány 16—18 éves, a legény 20—22 éves az esketés előtt. 15 éves lánynak is nem egyszer bekötik a fejét, s a férfi a felesége mellől megy leszolgálni a katonai éveket. Húsz éven túl már vén a lány, ahogy a nóta is mondja:

Szép a reték hónapos korába,
Szép a kisjány húszéves korába,
Húsz év után sirattya az anya,
Hogy a jánya nem megy férhez soha.

A fiatalon való házasodás magyarázza, hogy sok a gyerek a faluban. (Nincs egyke!) Előfordul, hogy a fiatal anyának idősebb gyereke is van saját édestestvérénél. Így történik meg nem egyszer, hogy az anya szoptatja édestestvérét, vagy a nagyanya az unokáját.